

Автор:

Слюніна О. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства
Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»

Рецензенти:

Голобородько Я. Ю., доктор філологічних наук, професор, член Асоціації українських письменників України;
Новиков А. О., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, літератури та методики
навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

Слюніна О. В.

С49 Українська література. 10 клас. I семестр. Нова програма / О. В. Слюніна. — Х. : Вид. група «Основа», 2018. — 72 с. — (Серія «Мій конспект»).

ISBN 978-617-00-3446-5.

Навчальний посібник містить конспекти всіх уроків української літератури для I семестру 10 класу, які розроблено із урахуванням змін, здійснених Міністерством освіти і науки України. Розподіл навчального часу та зміст розроблених уроків носить орієнтовний характер. Згідно з положеннями пояснювальної записки оновленої програми в разі потреби вчитель має право самостійно змінювати обсяг годин у межах розділу, а також змінювати послідовність вивчення розділів.

Для вчителів української мови та літератури шкіл різних типів, керівників методичних об'єднань, викладачів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 37.016+811.161.2

Навчальне видання

Серія «Мій конспект»

СЛЮНІНА Олена Вікторівна

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

10 клас. I семестр

Нова програма

Головний редактор *К. Ю. Голобородько*

Редактор *О. О. Маленко*

Відповідальний за випуск *Ю. М. Афанасенко*

Технічний редактор *Є. С. Островський*

Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 11.07.2018. Формат 84×108/16. Папір газет. Друк офсет.

Гарнітура «Шкільна». Ум. друк. арк. 7,56. Зам. № 18-07/12-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»» 61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66, тел. (057) 731-96-33

e-mail: office@osnova.com.ua

www.osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6058 від 01.03.2018 р.

Телефон для замовлення: 0-800-505-212 (Безкоштовно з мобільних та стаціонарних телефонів України)

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»

м. Харків, пров. Сімферопольський, 6. Тел. +38(057)703-12-21

www.triada-pack.com, email: sale@triada.kharkov.ua

ISO 9001:2015 № UA228351, FAMO TRIADA LLC (065445)

Зміст

<i>Урок № 1</i>	Українська література другої половини ХІХ ст. у контексті розвитку тодішнього суспільства, культури, мистецтва. Новий етап національно-визвольного руху, культурно-просвітницька діяльність «громад». Періодичні видання. Розвиток реалізму та натуралізму 5
<i>Урок № 2</i>	Життя та творчість Івана Нечуя-Левицького як новий імпульс української літератури. «Кайдашева сім'я» — соціально-побутова повість 7
<i>Урок № 3</i>	«Кайдашева сім'я» — соціально-побутова повість-хроніка. Реалізм твору, сучасна (вічна) актуальність проблеми батьків і дітей. Колоритні людські характери в повісті 9
<i>Урок № 4</i>	«Кайдашева сім'я» — соціально-побутова повість-хроніка. Колоритні людські характери в повісті. Українська ментальність, гуманістичні традиції народного побуту й моралі 11
<i>Урок № 5</i>	«Кайдашева сім'я» — соціально-побутова повість-хроніка. Ствердження цінностей національної етики засобами комічного 13
<i>Урок № 6</i>	Панас Мирний. Основне про життєвий і творчий шлях. Загальна характеристика творчості. «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» — перший український соціально-психологічний роман, свідчення його можливостей у художньому дослідженні дійсності. Співавторство з І. Біликом. Широка представлення народного життя 15
<i>Урок № 7</i>	«Хіба ревуть воли, як ясла повні?» — перший український соціально-психологічний роман. Шлях Ничипора Варениченка: від правдошукацтва до розбійництва 17
<i>Урок № 8</i>	«Хіба ревуть воли, як ясла повні?» — перший український соціально-психологічний роман. Жіночі образи, ствердження народних поглядів на духовне здоров'я людини 19
<i>Урок № 9</i>	«Хіба ревуть воли, як ясла повні?» — перший український соціально-психологічний роман. Ствердження народних поглядів на духовне здоров'я людини 21
<i>Урок № 10</i>	«Хіба ревуть воли, як ясла повні?» — перший український соціально-психологічний роман. Ствердження народних поглядів на духовне здоров'я людини 23
<i>Урок № 11</i>	Урок розвитку комунікативних умінь. «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». «Чи виправдане зло в ім'я добра» 25
<i>Урок № 12</i>	Урок позакласного читання. Панас Мирний. «Повія» 27
<i>Урок № 13</i>	Розвиток драматургії. «Театр корифеїв». Популярність «Театру корифеїв» в Україні та за її межами 29
<i>Урок № 14</i>	Основне про життєвий і творчий шлях Івана Карпенка-Карого, світогляд, багатогранність діяльності. Жанрова різноманітність творів. І. Карпенко-Карий і «театр корифеїв». Драматургічне новаторство письменника. Комедія «Мартин Боруля», її сценічна історія. Дворянство як міф про краще життя 31
<i>Урок № 15</i>	Комедія «Мартин Боруля». Підміна особистісних етичних цінностей (чесності, порядності, працелюбства) станомою приналежністю. Психологічна переконливість розкриття образу Мартина Борулі 33
<i>Урок № 16</i>	Комедія «Мартин Боруля». Значення творчості І. Карпенка-Карого 35
<i>Урок № 17</i>	Література рідного краю. П. А. Грабовський 37
<i>Урок № 18</i>	Контрольна робота № 1 39

<i>Урок № 19</i>	Іван Франко — титан духу й думки. Письменник, учений, громадський діяч. Багатогранність діяльності, її вплив на культурний і політичний розвиток України. Франко-перекладач, публіцист. Значення творчості для розвитку української літератури, у пробудженні національної свідомості. Творчість І. Франка в музиці	43
<i>Урок № 20</i>	Лірика збірки «З вершин і низин». Загальне уявлення про композицію збірки. Творчість великих майстрів Відродження; символ вічної жіночності, материнства, краси; суперечки про роль краси і користі («Сікстинська Мадонна»)	45
<i>Урок № 21</i>	Лірика збірки «З вершин і низин». «Гімн»	47
<i>Урок № 22</i>	Поетична збірка «Зів'яле листя», загальне уявлення про її композицію. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня»	49
<i>Урок № 23</i>	Поетична збірка «Зів'яле листя». «Чого являєшся мені...». Місце любовної теми у творчості І. Франка. Життєві імпульси появи творів (автобіографічність). Широка емоційна гама почуттів ліричного героя, ствердження невмирущості почуттів, ідеалу кохання	51
<i>Урок № 24</i>	Філософська поезія. Змістовий зв'язок «Легенди про вічне життя» з поезією збірки «Зів'яле листя». Драматизм людських стосунків, роздуми про взаємність кохання	53
<i>Урок № 25</i>	Поема «Мойсей» — один із вершинних творів І. Франка. Проблематика твору: історичний шлях нації, визначна особистість як її провідник, пробудження національної свідомості, історичної пам'яті. Пролог до поеми — заповіт українському народові	55
<i>Урок № 26</i>	Поема «Мойсей» — один із вершинних творів І. Франка. Проблематика твору: історичний шлях нації, визначна особистість як її провідник, пробудження національної свідомості, історичної пам'яті. Пролог до поеми — заповіт українському народові	57
<i>Урок № 27</i>	Проза І. Франка (ідеї, проблеми). Художні шукання прозаїка. Франко й український модернізм. Новела «Сойчине крило» — жіноча доля в новітній інтерпретації	61
<i>Урок № 28</i>	Новела «Сойчине крило». Образ героя-адресата — уособлення боротьби між «естетикою» і «живим чоловіком». Гуманізм новели ...	63
<i>Урок № 29</i>	Урок розвитку комунікативних умінь. «Сойчине крило». Любов — усьому голова	65
<i>Урок № 30</i>	Позакласне читання. І. Карпенко-Карий. «Хазяїн»	67
<i>Урок № 31</i>	Повторення та узагальнення вивченого	69
<i>Урок № 32</i>	Контрольна робота № 2	71

Урок № 1. УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст. У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ТОДІШНЬОГО СУСПІЛЬСТВА, КУЛЬТУРИ, МИСТЕЦТВА. НОВИЙ ЕТАП НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ, КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ «ГРОМАД». ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ. РОЗВИТОК РЕАЛІЗМУ ТА НАТУРАЛІЗМУ

Дата _____

Клас _____

- **Мета (формувані компетентності): предметні:** характеризувати в загальних ознаках суспільно-культурні умови розвитку літератури 1870–1890 рр; **ключові:** уміння вчитися: навички засвоєння та критичного осмислення здобутої інформації; **комунікативні:** висловлювати власну думку про українську ментальність, національний характер, народну мораль і етику; **загальнокультурні:** усвідомлювати основні риси української ментальності, її значення для самопізнання й успішної реалізації в сучасному суспільстві.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник, репродукції картин реалістів, портрети письменників-реалістів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети заняття

III. Засвоєння навчального матеріалу в процесі виконання практичних завдань

Лекція вчителя

Поступово українська література завойовувала світове визнання. У європейських країнах значний резонанс мали твори Івана Котляревського, поетів-романтиків, Тараса Шевченка, Миколи Костомарова, Марка Вовчка, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Івана Карпенка-Карого, Михайла Старицького, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Лесі Українки та інших, чий твори перекладалися слов'янськими та західноєвропейськими мовами, були позитивно оцінені тодішніми критиками. Наприкінці ХІХ століття кращі твори українських митців стали відомими і в Америці.

Невипадково твори українських письменників знаходили відгук у серцях читачів світу, які захоплювалися іскрометним сміхом Івана Котляревського, глибоким патріотизмом Тараса Шевченка, романтизмом Миколи Гоголя, інтелектуалізмом Лесі Українки, гуманістичним пафосом Ольги Кобилянської, неповторною поетикою Михайла Коцюбинського. Читачам багатьох країн імпонує пафос утвердження духовної цінності людини, її права на свободу, рівність, вільний розвиток, захист державної незалежності.

У ХІХ столітті виникло літературознавство — наука про художню літературу, яка висвітлює її походження, сутність і розвиток. Це одна з гуманітарних наук, яка відіграє важливу роль у духовному житті суспільства, формуючи у читачів естетичні смаки і світоглядні засади. Його функція — аналізувати літературні явища, оцінювати художні твори у світлі загальнолюдських ідеалів, формувати систему наукових знань про мистецтво слова, сприяти поступу людства.

Літературне життя в Україні у другій половині ХІХ століття розвивалося у складних історико-культурних умовах. Чинність двох документів — Валуєвського циркуляру (1863) та Емського указу (1876) — унеможлиблювала повноцінність функціонування українського літературного процесу. Цей період характеризується чергуванням «відлиг» і «мертвих антрактів» (Сергій Єфремов).

Українська література означеного періоду має особливість, яка виокремлює її з-поміж інших літератур світу: вона перебувала у постійному зв'язку з національно-визвольним рухом свого народу. Михайло Грушевський наголошував: «Історія нашої літератури є zarazом історією нашого відродження національного і культурного, нечасто літературі випадало таке важне значення в житті народу... Українське слово вирятувало українсько-руський народ від видимої загибелі».

Теорія літератури

Реалізм

Натуралізм

Суспільні та мистецькі події в Україні другої половини XIX ст.

Роки	Суспільні події	Мистецькі події
1861	Скасування кріпацтва	Творчість І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Карпенка-Карого, І. Франка та інших письменників. Заснування журналу «Киевская старина» (1882). Україна у творчості художників Л. Жемчужникова, М. Клодта, В. Максимова, О. Саврасова, І. Рєпіна; творчість М. Пимоненка, А. Куїнджі, О. Мурашка, К. Трутовського. Розвиток музичного мистецтва (П. Сокальський, М. Лисенко, М. Мусоргський, С. Людкевич та ін.)
1861–1874	Земська, судова, міська реформи	
1863	Циркуляр міністра внутрішніх справ П. Валуєва	
1876	Таємний Емський указ	
80-ті роки XIX ст.	Діяльність народних гуртків	
1885–1891	Поширення страйкового робітничого руху	
1886–1889	Поширення селянського руху; масове розорення селян, їх різке розшарування. Розвиток капіталізму в Європі	
1888	Указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах	

Колективна робота

Назвіть усі основні літературні напрями української літератури та їх представників.

Літературні напрями	Представники
Ренесанс, бароко	І. Вишенський, Г. Сковорода
Просвітництво	І. Котляревський, П. Куліш (окремі риси)
Сентименталізм	Г. Квітка-Основ'яненко
Романтизм	Рання творчість Т. Шевченка, поети-романтики П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, М. Костомаров, В. Забіла, М. Петренко, М. Шашкевич, П. Куліш (вірші), Марко Вовчок (окремі твори)
Реалізм	Т. Шевченко, Марко Вовчок, П. Куліш

IV. ПІДСУМКИ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати твір І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я».

УРОК № 2. ЖИТТЯ ТА ТВОРЧІСТЬ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО ЯК НОВИЙ ІМПУЛЬС УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. «КАЙДАШЕВА СІМ'Я» — СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВА ПОВІСТЬ

Дата _____

Клас _____

Мета (формувані компетентності): предметні: розповідати про письменника, називаючи його основні твори; коментувати оцінку І. Франком творчого доробку І. Нечуя-Левицького; визначати жанр твору; коментувати проблематику повісті; характеризувати образи-персонажі, засоби їх зображення; порівнювати образи дійових осіб; **ключові:** установлювати причиново-наслідкові зв'язки між подіями твору; висловлювати власну думку про українську ментальність, національний характер, народну мораль і етику); **загальнокультурні:** усвідомлювати основні риси української ментальності, її значення для самопізнання й успішної реалізації в сучасному суспільстві.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети заняття

III. ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Навчальна лекція

Одного з найкращих українських прозаїків, відомого в літературі під псевдонімом Іван Нечуй-Левицький, уважають неперевершеним майстром слова, тонким знавцем народного побуту, історії, ментальності українців, митцем з яскраво вираженою громадянською позицією.

25 листопада 1838р. народився в м. Стеблеві Київської губ. Канівського повіту (нині — Черкаська обл., Корсунь-Шевченківський район). Змалку цікавився звичаями й побутом селян, пізнавав скарби українського фольклору та поезії Шевченка, що згодом яскраво відбилася в його творчості. Батько його, Семен Степанович, був священиком. Народолубство священика Левицького було дійовим: при церкві він започаткував школу, в якій кріпацьких дітей учив грамоти, проте місцевий поміщик Головінський заборонив навчання, мотивуючи це тим, що грамотні кріпаки панщину відробляти не захочуть. Разом із селянськими дітьми в цій школі вчився й Івась, грався з ровесниками в народні ігри, слухав фантастичні фольклорні перекази про «нечисту силу», вражаючи розповіді про нестатки в родинах, про панську сваволю. Ці дитячі враження, знання реального життя стали другою передумовою формування особистості митця, його намаганням в художніх творах захистити, виправдати скривджених, затаврувати винуватців соціального зла.

1847–1852 — початкова освіта вдома, потім у духовному училищі при Богуславському монастирі. Дев'ятирічного Івася батько відвіз до Богуслава в духовне училище. Добре підготовленого хлопчика зарахували не до підготовчого, а відразу до першого класу.

1861 р. — вступив до Київської духовної академії. Майбутні священики цього богословського закладу підтримували тісні стосунки зі студентами Київського університету, які обговорювали проблеми рідної мови, історії України. Це активізувало цікавість юнаків до українського письменства, стимулювало їх до власної творчості. Почав писати українською й Іван Левицький, не втаємничуючи ні товаришів, ні батьків. Юнак вирішив не висвячуватися на священика, оскільки це унеможливило перспективу письменницької справи, тож обрав викладацьку діяльність.

1868 року випускник академії влаштувався на роботу викладачем російської словесності в Полтавській духовній семінарії, де й написав свої перші повісті — «Дві московки» й «Гориславська ніч, або Рибалка Панас Круть».

Ще І. Франко зазначав, що повість «Кайдашева сім'я» «з огляду на високо артистичне змалювання селянського життя» належить «до найкращих оздоб українського письменства». З великою художньою силою і правдивістю І. Нечуй-Левицький розкрив у цьому творі духовні цінності, які склалися впродовж століть в українській родині. Новаторство письменника якраз виявилось в тому, що він показав руйнування набутої духовності труднощами щоденного життя, відтворив такий стан українського селянства, який нівечить справжню суть його народного духу.

Глибокий знавець селянського життя і побуту, селянської психології І. Нечуй-Левицький розумів, що про народ треба писати без будь-яких прикрас. У центрі повісті — повсякденний плин життя селянської сім'ї, в якому на перший план висуваються побутові сварки, спричинені відсутністю прагнення зрозуміти один одного. Жанрова специфіка твору полягає у тому, що цей повсякденний плин життя родини Кайдашів розгортається в найрізноманітніших побутових виявах, які часто окреслюються в гумористичному плані. Гумор письменника сягає корінням у народний ґрунт і міцну національну літературну традицію. Природжений гумор Нечуй-Левицький вважав невід'ємним елементом національної психіки, що «затаївся в усіх звивах розуму і фантазії щирого українця і є глибоко своєрідним». Контрасти створеного народом величного епосу і дріб'язкової хатньої війни надають повісті особливого іронічного забарвлення («Не чорна хмара з-за синього моря виступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину»). У повісті письменник гумористичне показав взаємні заздрощі, плітки та шалені вибухи злості серед Кайдашів. Проте гумор у повісті має співчутливий характер: автор бачить вплив на психологію Кайдашів їхнього важкого становища, бо після довговічної панцини вони потрапили в нові, незвичні обставини. Із серії комічних подій складається сумна картина буття сім'ї, де син виступає проти матері, й уся родина марно витрачає сили й здоров'я на безглузді суперечки та чвари. Духовна роз'єднаність — ось те лихо, яке кожен день отрує українську родину, яка впродовж віків була оповита високою духовністю й мораллю.

Яскравий колорит звичаїв, обряди народних замовлянь, передвесільні розглядини, сільські розваги, детальні описи селянського одягу та оселі, насичена прислів'ями і приказками мова повісті — усе це дає підстави вважати цей твір справжньою енциклопедією народознавства (*Із посібника*).

Бесіда з учнями

1. Чому, на вашу думку, І. Нечуй-Левицький не продовжив династію священників, віддавши перевагу педагогічній і письменницькій роботі? 2. У чому полягали життєві ідеали письменника? 3. Чи можна вважати І. Нечуя-Левицького новатором у літературі? Свою думку доведіть. 4. Чому І. Франко дуже високо оцінив повість «Кайдашева сім'я»? 5. Чому Іван Франко назвав Нечуя-Левицького «колосальним всеобіймаючим оком» України? Прокоментуйте цитату. 6. Чи існує зв'язок між побутом однієї сім'ї та суспільством у цілому? 7. Як називається прийом, коли автор зображує типове явище? 8. Який творчий метод домінує в повісті «Кайдашева сім'я»? 9. Назвіть ознаки реалізму.

IV. ПІДСУМКИ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати біографію І. Нечуя-Левицького в підручнику. Звернутися до мережі Інтернет, зайти на сайт «Енциклопедія» й дібрати матеріал про життя та побут українців у ХІХ столітті.

УРОК № 3. «КАЙДАШЕВА СІМ'Я» — СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВА
ПОВІСТЬ-ХРОНІКА. РЕАЛІЗМ ТВОРУ, СУЧАСНА (ВІЧНА)
АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ.
КОЛОРИТНІ ЛЮДСЬКІ ХАРАКТЕРИ В ПОВІСТІ

Дата _____

Клас _____

Мета (формувати компетентності): предметні: розповідати про письменника, називаючи його основні твори; визначати жанр твору; коментувати проблематику повісті; ключові: установлювати причиново-наслідкові зв'язки між подіями твору; висловлювати власну думку про вічні проблеми, порушені у творі; загальнокультурні: усвідомлювати основні риси української ментальності, її значення для самопізнання й успішної реалізації в сучасному суспільстві.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник, портрет І. Нечуя-Левицького.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ ЗАНЯТТЯ

III. ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ
В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Літературний диктант

1. Хто підготував Івана Левицького до навчання в бурсі? (*Материн брат Євтроп Трезвинський*) 2. У якому році було надруковано першу повість Нечуя-Левицького? Як вона називалася? (1868 р., «Дві московки») 3. Яка подія, пережита письменником у дитинстві, наклала відбиток на все його подальше життя? (*Смерть матері*) 4. Чому письменник обрав собі псевдонім Нечуй? (*Це було прізвище козацького полковника, героя «Думи про Нечуя», яку майбутній письменник дуже любив*) 5. Скільки років Нечуй-Левицький віддав благодійній праці вчителя? (21) 6. У яких творах письменник розповідає про життя інтелігенції? («Хмари», «Над Чорним морем») 7. До яких жанрів звертався у своїй творчості Нечуй-Левицький? (*Оповідання, повісті, романи, літературно-критичні статті, драматичні твори*) 8. Улюблене місце відпочинку письменника в Києві. (*Володимирська гірка*) 9. Прихильником яких видів мистецтва він був? (*Музичного та образотворчого*) 10. Чому свої перші твори він змушений був друкувати за межами царської Росії? (*Діяв неймовірно жорсткий циркуляр царського міністра Валуєва, яким заборонялося не тільки писати, а й говорити українською мовою.*) 11. Назвіть відомі переклади Нечуя-Левицького. (*Біблія, твори Салтикова-Щедріна «Як один мужик прохарчував двох генералів», «Дикий пан»*) 12. Коли помер? Де похований? (*Помер 15 квітня 1918 року. Похований на Байковому кладовищі.*)

Обговорення проблемних питань

1. У чому криється проблема стосунків батьків та дітей часів І. Нечуя-Левицького? Чи є ця проблема актуальною в наш час? (*У II половині XIX століття (у селі) — проживання дорослих дітей із батьками, вимога певного підкорення старшому; малоземелля, бідність, малий життєвий простір (тісні хати), дві-три господині в домі; егоїзм. У наші часи — відсутність окремого житла, безробіття, залежність від матеріальної допомоги батьків, лінощі, егоїзм.*) 2. А які шляхи подолання цієї проблеми в наш час ви бачите? (*Реальна й систематична підтримка молодих сімей із боку держави; працелюбність, прагнення до фінансової незалежності; повага до старших, розуміння того, що батьки свій обов'язок виконали, настала черга дітей виконувати свої щодо батьків.*)

Робота в групах: «Батьки», «Діти».

Методичний коментар. Перша команда виступає на користь батьків, друга — на користь дітей. Ставлю перед командами завдання: вивчити питання, яке буде обговорюватися. Під час дискусії осмислити вчинки героїв, зрозуміти їх, проникнути у внутрішній світ персонажів.

Учні роблять висновки після дискусії. Причини конфлікту — соціальні, бо показано життя села в перші десятиріччя після реформи 1861 року; кріпацтво наклало відбиток на селян, і, як наслідок, люди стають дріб'язковими, жалюгідними, жорстокими. Міні-дослідження. Чому «Кайдашеву сім'ю» називають соціально-побутовою повістю-хронікою? Колективна робота

Соціально-побутова повість — це такий художній епічний твір, у якому картини родинного життя і побуту героїв зображені на тлі якихось соціальних подій чи пов'язані з певними суспільними обставинами.

Хроніка — це літературний твір, у якому розкривається послідовна історія якихось суспільних чи родинних подій за тривалий проміжок часу.

1. Що зі змісту твору ми дізнаємося про життя і побут сімей Кайдашів, Довбишів, Балашів? 2. Який конфлікт лежить в основі сюжету повісті? 3. Чи йдеться у творі про суспільні обставини, які мали вплив на життя тогочасного селянства? 4. Що дізнаємося ми з повісті про побутові умови сімей Кайдашів, Довбишів, Балашів?

Побутові умови Довбишів. Їх називають багачами. Мають землю, невеликий ставок. Хороший будинок, господарство, скотина сприяють накопиченню грошей.

Побутові умови Кайдашів. Люди середнього достатку, мають землю, сад. Будинок, одяг і господарство теж це підтверджують. Ходять заробляти хліб до пана. Кайдаш стельмахе. Заробляє свіжу копійку.

Побутові умови Балашів. Хата, їжа свідчать про убогість. Наймитують у пана.

Коментар учителя

Порівнявши побутові умови сімей Кайдашів, Довбишів, Балашів, можемо зробити висновок про життя українських селян у пореформений період. Ми бачимо, що намітився процес класового розшарування селянства. І поставивши родину Кайдашів на суспільній драбині між багатими Довбишами і убогими Балашами, автор ніби примушує замислитися, куди ж їх може привести уклад життя — до достатку чи до бідності. Основа сюжету «Кайдашевої сім'ї» — це розповідь про життя однієї селянської родини, зображення в хронологічній послідовності подій, що в ній відбуваються за умов пореформеної капіталістичної дійсності упродовж тривалого проміжку часу. Отже, це дійсно соціально-побутова повість-хроніка.

IV. ПІДСУМКИ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Створити словесні портрети персонажів повісті. Написати відгук про кінофільм «Кайдашева сім'я» (Кіностудія / кінокомпанія: Кінооб'єднання «Консорціум Козак», режисер — Володимир Городько; 1993 р.), указати, чи вдалося творцям кіноверсії повісті передати задум автора.

УРОК № 4. «КАЙДАШЕВА СІМ'Я» — СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВА
ПОВІСТЬ-ХРОНІКА. КОЛОРИТНІ ЛЮДСЬКІ ХАРАКТЕРИ В ПОВІСТІ.
УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ, ГУМАНІСТИЧНІ ТРАДИЦІЇ
НАРОДНОГО ПОБУТУ Й МОРАЛІ

Дата _____

Клас _____

Мета (формувати компетентності): предметні: розповідати про художньо-естетичну цінність повісті І. Нечуя-Левицького; визначати її композиційні особливості; коментувати проблематику повісті; характеризувати образи-персонажі, засоби їх зображення; порівнювати образи дійових осіб; **ключові:** установлювати причиново-наслідкові зв'язки між подіями твору; висловлювати власну думку про українську ментальність, національний характер, народну мораль і етику); загальнокультурні (усвідомлювати основні риси української ментальності, її значення для самопізнання й успішної реалізації в сучасному суспільстві).

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник, портрет І. Нечуя-Левицького.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети заняття

III. ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Цитатний диктант

1. «Була вже не молода, але й не стара, висока, рівна, з довгастим лицем, з сірими очима, з тонкими губами та блідим лицем... Питала губи. Осміхалася, сипала облесливими словами, наче дрібним горохом». (*Маруся Кайдашиха*). 2. «Як вигляне в вікно, то на вікно три дні собаки брешуть, а на виду в неї неначе чорт сім кіп гороху змолотив». (*Хотина Корчаківна*). 3. «У білій сорочці з широкими рукавами. З-під рукавів було видно здорові загорілі жилаві руки. Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице в ченця». (*Омелько Кайдаш*). 4. «Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка. З кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона була ніби намальована на білій стіні. Загоріле рум'яне лице ще виразніше малювалось з чорними тонкими бровами, з темними блискучими, як терен, облитий дощем, очима». (*Мотря Довбишиха*). 5. «Була невеличка на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообраза, повновида, з тонким носиком. Щоки червоніли, як червонобокі яблучка, губи були повні та червоні, як калина. На чистому лобі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі-прегусті, як шовк». (*Мелашка Балашиха*). 6. «Молоде, довгасте лице було рум'яне. Веселі сині, як небо, очі світилися привітно й ласкаво. Тонкі брови, русяві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, рум'яні губи — все дихало молодістю парубочою красою. Він був схожий з виду на матір». (*Лаврін Кайдаш*). 7. «Очі, як у сови, а своїм кирпатим носом вона чує, як у небі млинці печуть. А як ходить, то неначе, решетом горох точить, такі викрутаси виробляє...» (*Химка*). 8. «Вона розцвіла і стала повніша на виду. Її очі, її тонкі брови блищали на сонці, а лице горіло рум'янцем. Вона сяяла, як кущ калини, посаджений серед двору». (*Мелашка Балашиха*).

Характеристика персонажів твору

Омелько Кайдаш

1. За яких обставин читач уперше знайомиться з героєм? 2. Відтворіть власний портрет Кайдаша. 3. Як до героя ставляться у родині? Чому Омелько

серед оточуючих його близьких людей, поступово втрачає повагу і авторитет? 4. Що свідчить про його надзвичайну набожність? 5. Які позитивні риси характеру, вдачі притаманні старому? 6. Чи має Омелько авторитет серед мешканців села? За що його поважають люди? 7. Чому герой не міг владнати постійні сварки в родині? 8. Як автор, на вашу думку, ставиться до свого персонажа? Чим це зумовлено? 9. Через що Кайдаш гине? Чи була його смерть передбачуваною? 10. Уявна зустріч з героєм. Про що б ви повели з ним розмову? У чому надали пораду?

Складання інформативного грона щодо характеристики героя (робота в парах)

Омелько Кайдаш: забобонність, невігластво; богомільність, щирість; доброта, працьовитість, миролюбств; «темність», безвольність; захисник патріархальних законів; кращий стельмах на селі; пристрасть до горілки; важка праця.

Маруся Кайдашиха

1. Якою ви уявляєте героїню на початку твору? 2. Чи можна її вважати справжньою господинею? 3. Що вам відомо про минуле Марусі? 4. Які стосунки склалися в неї з панамі? Чим це зумовлено? 5. Чому Кайдашиха із доброзичливої жінки перетворилася на сварливу й лайливу? 6. Як героїня ставилася до чоловіка, синів, невісток, онуків? 7. У чому виявилась невідповідність звичок і поведінки Кайдашихи способу її життя та соціальному походженню? 8. Як поводить Маруся під час заручин у Довбишів і Балашів? 9. Чому сімейні сварки і колотнечі в родині Кайдашів були її стихією? 10. Що свідчить про вольову, енергійну натуру Марусі? 11. Чи співчуваєте ви героїні, коли їй під час однієї зі сварок було вибито око? 12. Яким чином соціальні умови життя вплинули на характер, поведінку, психіку героїні?

«Мікрофон»

Маруся Кайдашиха — це позитивний чи негативний персонаж?

Складання інформаційного грона щодо характеристики героїні

Маруся Кайдашиха: любов до панського життя; пихатість і манірність; лукавство й непоступливість; лиха свекруха; ніжність і доброта до онуків; охайна, гарна куховарка й господарка; мова брутальна й засмічена лайливими словами; лицемірство, улесливість.

Карно Кайдаш

1. Під впливом яких чинників сформувався характер Карпа? 2. Як він ставиться до батьків, рідних йому людей? 3. Чим зумовлена жорстокість і неповага до них з його боку? 4. Які позитивні риси вдачі мав старший син Кайдашів? 5. Завдяки чому Карпа було обрано десяцьким? 6. Чому герой вирішив одружитися з Мотрею. Яким було їхнє подружнє життя? 7. Що уособлює цей персонаж у творі й тогочасному суспільстві?

Мотря Довбишиха

1. Хто така Мотря? 2. У якій родині виховувалася Довбишівна? 3. Як Мотря ставилася до праці, ведення хатнього господарства? 4. Чому героїня, ставши дружиною Карпа, змушена була повсякчас конфліктувати з його родинною? 5. Яким чином мова героїні є дзеркалом її характеру, поведінки, ставлення до оточення? 6. Через що Мотря стала скупюю, егоїстичною й сварливою жінкою? 7. У чому виявилась її жорстокість у ставленні до Кайдашихи?

IV. ПІДСУМКИ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати характеристику Лавріна та Мелашки.

УРОК № 5. «КАЙДАШЕВА СІМ'Я» — СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВА ПОВІСТЬ-ХРОНІКА. СТВЕРДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕТИКИ ЗАСОБАМИ КОМІЧНОГО

Дата _____

Клас _____

Мета (формування компетентності): предметні: розповідати про художньо-естетичну цінність повісті І. Нечуя-Левицького; визначати її композиційні особливості; коментувати проблематику повісті; визначати засоби творення комічного; **ключові:** установлювати причиново-наслідкові зв'язки між подіями твору; висловлювати власну думку про українську ментальність, національний характер, народну мораль і етику; **загальнокультурні:** усвідомлювати основні ознаки української ментальності, її значення для самопізнання й успішної реалізації в сучасному суспільстві.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник, портрет І. Нечуя-Левицького, ілюстрації до твору.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ ЗАНЯТТЯ

III. ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Вступне слово вчителя

Яскраво змальовані побутові картини є складовою частиною композиції твору. Якщо в повісті «Микола Джеря» та в багатьох інших творах у зображенні пейзажів Нечуй-Левицький виявив себе «великим артистом зору», як казав Іван Франко, то в «Кайдашевій сім'ї», де описи природи майже відсутні, він виявив себе чудовим художником у змалюванні побуту, великим реалістом у відтворенні живої колоритної мови персонажів. Майстерність побутових картин досягається тим, що письменник добре знає життя селян і вміє з високою художньою виразністю відобразити його в деталях. Можна проілюструвати багато побутових картин (епізод боротьби за мотовило, подорож Кайдашихи в с. Бієвці, сутичка біля двору баби Палажки та ін.). Реалістично зображуючи ці картини, Нечуй-Левицький широко використовує гумор і сатиру.

Гумор — зображення в смішному вигляді окремих явищ життя чи поведінки людини.

Сатира — це гнівне осудження в творі явищ суспільного й особистого життя.

За словами В. Г. Белінського, «під сатирою слід розуміти не безвинне зубокальство веселеньких дотепників, а грім обурення, грозу духу, скривдженого ганьбою товариства». Сатиричні образи, як правило, викликають у читача почуття обурення й огиди до негативних явищ життя, зображених у творі; кличуть на боротьбу з ними.

Робота з таблицею

Засіб комічного	Приклад із тексту
1. Використання комічних ситуацій, сцен	1. Мотря з курячими яйцями в пазусі на горищі Кайдашихи, поїздка Кайдашихи на розглядини на Западинці.
2. Широке вживання комічних діалогів	2. Карпо і Лаврін розмовляють про дівчат і вибір майбутніх дружин; розмова Кайдашихи з малими дітьми Балашів під час оглядин.
3. Використання кумедних описів	3. «В хаті стало тихо, тільки борщ бризкав вряди-годи здоровими бульками, неначе старий дід гарчав, а густа каша ніби стогнала в горщику, підіймаючи затужавілий вершок угору...»

Засіб комічного	Приклад із тексту
4. Вживання незвичайних епітетів, смішних і дотепних словосполучень та слів	4. «Видроока Кайдашиха», «пані економша», Мотря тримала за пазухою «делікатний крам» — яйця.
5. Застосування контрасту	5. «Не чорна хмара з синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину. Не сиза хмара над дібровою вставала, то наближалась до тину видроока Кайдашиха...»
6. Використання жартівливих народних прислів'їв, приказок, фразеологізмів	6. Лаврін говорить Мотрі: «Хіба ж ми просили твою курку на наше сідало? Чи шапку перед нею здіймали, чи що?»; у Мелашки, коли вона місить тісто, «дядьки з носа виглядають»; Кайдашиха запросила бабу-знахарку до хворого чоловіка, а та так загоріла на жнивах, що Маруся подумала: «Чорна, як сам чорт, ще перелякає мого чоловіка»

Метод «Акваріум»

Група 1 (позитивне в ментальності українців).

- здатність до справжнього кохання. (*Мелашка і Лаврін уособлюють ніжність, поетичність. Вони щиро кохають один одного*)
- ніжність, поетичність української душі. (*Як тут не згадати Мелашку. Письменник милується зовнішньою й внутрішньою красою дівчини.*)
- працелюбність, прив'язаність до землі, до хліборобської праці. (*сім'я Кайдашихів була працювитою, хазяйновитою, не цуралася ніякої роботи, любила працювати на землі, була умілими хліборобами.*)
- майстровитість. (*Омелько Кайдаш був найкращим стельмахом у Семигорах, спрацьована за життя людина.*)
- любов до дітей, онуків. (*Омелько і Маруся любили своїх дітей та онуків, хотіли бачити їх щасливими.*)
- рішучість у відстоюванні своєї людської гідності. (*Втеча Мелашки до Києва, як самозахист від жорстокої свекрухи.*)

Група 2 (негативне в ментальності українців).

- пияцтво, забобонність, егоїзм. (*Якщо говорити про пияцтво, то слід назвати Омелька Кайдаша. Шинок для голови сімейства в силу його все більшої горілчаної залежності став єдиним місцем, де він почувався комфортно. Пияцтво зробило Кайдаша безвольним, внутрішньо надломленим, через це він став посміховиськом у власній сім'ї. Забобонність Омелька Кайдаша проявилася у тому, що, дотримуючись посту щоп'ятниці, він думав, що ніколи не втопиться, а сталося все навпаки. Дві сім'ї братів виявляють егоїзм і дріб'язковість приватного власника. Кожен думає за себе, прагне більше урвати, відстояти свою власність.*)
- жадібність. (*Тут варто нагадати Мотрю, яка короткі й вузькі сорочки шила для членів своєї сім'ї.*)
- користолюбство. (*Спочатку завжди оралі й засівали Карпове поле, а вже потім — Лаврінове. Мотря на правах старшої невістки обирає для себе найкраще.*)

IV. ПІДСУМКИ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти докладний план повісті; прочитати першу частину роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

УРОК № 6. ПАНАС МИРНИЙ. ОСНОВНЕ ПРО ЖИТТЄВИЙ
І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТВОРЧОСТІ.
«ХІБА РЕВУТЬ ВОЛИ, ЯК ЯСЛА ПОВНІ?» — ПЕРШИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РОМАН,
СВІДЧЕННЯ ЙОГО МОЖЛИВОСТЕЙ У ХУДОЖНЬОМУ
ДОСЛІДЖЕННІ ДІЙНОСТІ. СПІВАВТОРСТВО З І. БІЛИКОМ.
ШИРОТА ПРЕДСТАВЛЕННЯ НАРОДНОГО ЖИТТЯ

Дата _____

Клас _____

Мета (формування компетентності): предметні: знати про життя прозаїка, його основні твори; розповідати про історію написання роману; коментувати його сюжет; ключові: коментувати власне розуміння поняття честі, справедливості, людської гідності й можливі способи їхнього ствердження; переконливо й толерантно висловлювати власні судження про ці поняття; загальнокультурні: усвідомлювати значення правильності життєвого вибору для становлення й ствердження людини.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник, портрети Панаса Мирного та Івана Білика, ілюстрації до твору.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ ЗАНЯТТЯ

III. ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ

Лекція вчителя

Панас Мирний — Панас Якович Рудченко — народився 13 травня 1849 року в родині бухгалтера повітового казначейства в місті Миргороді на Полтавщині. Незначною була освіта Панаса Рудченка, бо після кількох років навчання в Миргородському парафіяльному, а потім у Гадяцькому повітовому училищі, чотирнадцятилітній хлопець йде на власний хліб. З 1871 року Панас Рудченко живе й працює в Полтаві, обіймаючи різні посади в місцевій казенній палаті. Перші його твори (вірш «Україні» та оповідання «Лихий попутав»), підписані прибраним ім'ям Панас Мирний, з'явилися за кордоном, у львівському журналі «Правда» в 1872 році. Ще 1875 року в співавторстві з братом Іваном Біликом закінчив роботу над романом «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», але (у зв'язку з Емським указом) твір не був опублікований і вперше з'явився в Женеві 1880 року. Саме Іван Білик спрямовував свого брата на шлях психологічної прози. На необхідність новаторського методу відображення життя Іван указував під час спільної роботи над перетворенням повісті «Чіпка» на роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».

Його особисте життя являло собою одну суцільну драму. Одна дівчина, з якою він хотів одружитися, проміняла його на солдата-москаля, інша не відповідала взаємністю. У результаті ці сумні події обумовили народження геніального роману «Повія», головна героїня якого — збірний образ дівчат, яких кохав письменник.

Надалі Панас Мирний знайшов кохання всього свого життя — Олександрю Шейдеман, яка, відмовившись від багатого нареченого з Петербурга, стала його дружиною й народила трьох синів: Віктора, Михайла і Леоніда.

Помер Панас Мирний 28 січня 1920 року.

Історія написання твору «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

Прогресивні діячі України не могли дати загинути найвидатнішому творові часу. Уперше він був надрукований М. П. Драгомановим у Женеві

в 1880 році, але ж відразу потрапив до списку заборонених видань і проникав до читачів у Росію таємно, як підпільна література. Поодинокі примірники перебували в нелегальних бібліотеках гуртків самоосвіти в університетах, гімназіях та інших навчальних закладах на західних і східних землях України.

Вперше легальне роман був опублікований у 1903 році у журналі «Київська старина» під назвою «Пропаша сила».

Поштовхом до написання роману стала подорож Панаса Мирного від Полтави до Гадяча. 1874 року у журналі «Правда» письменник опублікував нарис «Подоріжжя од Полтави до Гадяча», який і був покладений в основу майбутнього роману. Почута від візника розповідь про «відомого чи не на не на всю губернію розбишаку» Гнидку, що був засуджений на каторжні роботи, зосталася в пам'яті, «як здоровенний іржавий цвях, забитий в білу стіну його споминів». Найбільше ж дивувало Панаса Мирного те, що люди не засуджували вчинків Гнидки, а навпаки співчували йому, називали його нещасним чоловіком.

Робота над романом тривала чотири роки: з 1872 до 1875. Немає жодних свідчень про те, чи збирав Панас Мирний додаткові відомості про Василя Гнидку. Вочевидь, головний персонаж твору — Нечипір Вареник (Чіпка) — вигаданий персонаж, якого автор поселив у селі Піски Гетьманського повіту на Полтавщині. Село Піски існувало насправді, проте знаходилося воно у Гадяцькому повіті, а Гетьманський — вигаданий письменником.

Готовий рукопис повісті Рудченко надіслав братові Іванові, який тоді працював під літературним псевдонімом Іван Білик, був відомим фольклористом і літературним критиком. Той загалом схвально оцінив сюжет роману, проте зробив деякі суттєві зауваження. Усього редакцій роману було шість. Уже після третьої редакції, поради Івана Білика переросли в співпрацю з Панасом Мирним, спрямовану на вдосконалення твору.

Складання плану до перших двох частин роману. Стислий переказ

1. Зустріч Чіпки з Гаєю
2. Батьки Чіпки
3. Дитячі роки у наймах
4. Грицько — хазяїн

Коментар учителя

Це експозиція. Тут ще немає боротьби, загострення конфліктів. Письменник лише знайомить нас з енергійним юнаком, не називаючи його імені. Юнак зустрічає «польову царівну». Потім виявляється, що юнак — Чіпка, а «польова царівна» — Галя. Тут чудові пейзажі. У наступних розділах — розповідь про батьків та дитячі роки героя. Розділ «Двужон» — про кріпака Івана Вареника, який під чужим прізвищем (Хруц) з'явився ув селі Піски, одружився з бідною дівчиною Мотрею і знову кудись помандрував, залишивши «байстрюка» Чіпку на тяжке бідкування. Також змальовані дитячі та юнацькі роки Чіпки та його однолітка Грицька.

IV. ПІДСУМКИ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» до кінця.